Literatūra • menas • mokslas

DRAUGAS — šeštadieninis priedas 2003 m. spalio 25 d. Nr. 208 (38)

Saturday supplement October 25, 2003 No. 208 (38)

Anksčiau rusenom, dabar anglėjam

Algimantas Antanas Naujokaitis

Žodi, būki!
Žodi, tapki!
Žodi, tapęs neapaki!

(Iš Kazio Bradūno eilėraščio *Žodžio kalbėjimas*)

Prieš 15 metų, kylant Sąjūdžio bangai, profesoriaus Juozo Pikčilingio ir kitų mūsų kalbininkų iniciatyva Vilniuje buvo įkurtas gimtojo žodžio bičiulių sambūris „Aidija". Jo tikslas — visuomenę pakviesti į žygį už lietuvių kalbos grynumą, už jos saugojimą nuo svetimybių.

Prof. J. Pikčilingio gimtinės — Šakių rajono, Sintautų vidurinės mokyklos mokytoja M. Puodžiukaitienė, atvykusi į Vilniaus Savivaldybės lietuvių kalbos tarnybos sukviestą „Aidijos" sukaktuvinį vakarą, priminė literatūros istoriko ir teoretiko prof. J. Girdzijausko žodžius, pasakytus minint prof. J. Pikčilingio mirties dešimtąsias metines: „Jeigu būtų gyvas Juozas Pikčilingis, ir šiandien jis visus mus pakviestų į žygį už gimtąją kalbą".

— Tuomet pagalvojau: į kokį žygį? Juk jau beveik trylika metų gyvename laisvoje, nepriklausomoje Lietuvoje, mūsų kalbai jau negresia rusinimas, ją saugo Valstybinės lietuvių kalbos įstatymas, jo vykdymus prižiūri ir kontroliuoja Valstybinė lietuvių kalbos komisija bei inspekcija, — kalbėjo mokytoja M. Puodžiukaitienė, pridurdama: — O šiandien jau esu įsitikinusi, kad reikia tokio žygio. Juk pati mačiau, kai Kauno gatvėje gražiai apsirengęs jaunuolis, stovėdamas prie savo brangaus automobilio ir kalbėdamas nešiojamu telefonu, kas trečią žodį — keiksmažodį siuntė savo pašnekovui. Reikia žygio, kai svarbūs pareigūnai, sėdintys aukštose valstybinėse įstaigose, prabyla tokiais žodžiais, kurių ištarti nedrįso mūsų senoliai.

Mokytoja priminė sambūrio „Aidija" kūrėjo — to paties prof. J. Pikčilingio pasakytus žodžius: „Kokių žodžių šiandien daugiau pasakome: skriaudžiančių ar glaudžiančių, raminančių ar užgaunančių?"

— Iš tiesų, ar gimtosios kalbos žodyne stokojame gėrio, tiesos, dėkingumo žodžių? — klausė M. Puodžiukaitienė ir pati atsakė: — Turime daug gražių žodžių, bet juos laikome tik savo burnoje.

Kaip gražų pavyzdį ji perskaitė vėlgi prof. J. Pikčilingio malonius žodžius įrašytus savo lietuvių kalbos mokytojui šakiečiui Jonui Augustaičiui dovanotoje paskutinėje savo knygoje *Sparnuotu žodžiu apie žodį*: „Garbę palieku Jums, garbusai ir mielasai mokytojau, kursai esate tikras priveizėtojas tėviškos kalbos".

— Deja, balsų, giriančių mūsų visuomenės kalbos kultūrą, šiandien mažai begirdėti, — „Aidijos" sukaktuviniame vakare apgailestavo žurnalo *Gimtoji kalba* redaktorė R. Urnėžiūtė, primindama kito kalbininko prof. A. Piročkino mintis apie tokio reiškinio priežastis: vis labiau įsigalintis prakticizmas žudo mūsų kalbą ne mažiau už jos sferų siaurinimą. Pasak kalbininko, nemažai daliai mūsų tautiečių nieko nereikia, išskyrus pinigus ir daiktus. Nė lietuvių kalbos jiems nereikia, o jei dar jos visai neatsisako, tai ne iš patriotizmo, o veikiau iš įpročio. Gimtosios kalbos kultūrai tokie „praktiški" žmonės tiesiog neturi laiko.

Ką bekalbėti apie mūsų visuomenės kalbos kultūrą, jei ją po kojomis pamina net aukštieji Lietuvos pareigūnai, o įstatymų, teisinių aktų leidėjai net įteisina lietuvių kalbą teršiančius žodžius, svetimžodžius. Kalbininkas Pranas Kniūkšta paminėjo aibę žodžių, kuriuos kasdien viešai vartoja netgi ministrai, Seimo nariai: renovacija, reorganizacija, restruktūrizacija, likvidavimas. Užuot *gyventojas, asmuo* ar *žmogus* jie sako *fizinis asmuo*, užuot *įstaigos, įmonės* ar *bendrovės — juridinis asmuo*. Blogiausia, kad tokie ir kitokie mūsų kalbos teršalai, įrašyti įstatymuose, kitokiuose valstybiniuose dokumentuose, įteisinami, jas savo raštuose ir kalbose privalo naudoti įstaigos, įmonės, organizacijos, tokius šiukšliažodžius pasigauna ir visuomenėje platina žiniasklaida, o paskui jie plinta visuomenėje, skverbiasi į lietuvių kasdieninę kalbą. Skaudžiausia, kad gimtąją kalbą jau ima teršti, nususinti net kultūros ir meno žmonės. Dabar daugelis jų jau nesako ir nerašo „suksiu kino juostą ar filmą", „statysiu spektaklį ar vaidinimą", „rašysiu knygą", „leisiu laikraštį", bet „kursiu, pateiksiu projektą". Beje, tokį teršalą į mūsų žodingą, turtingą gimtąją kalbą bene pirmieji, deja, paleido kultūriniai fondai, pati Kultūros ministerija ir jos valdininkai, lyg nežinodami, kad daugiau negu prieš metus išleistas didžiojo *Lietuvių kalbos žodyno* paskutinis dvidešimtasis tomas, kuriame gausybė gražiausių, gryniausių mūsų kalbos žodžių.

Bet kur tau! Jau atsiranda aukštų pareigūnų, kurie lietuvių kalbą pradeda varyti į užpečkį, teigdami, jog šiais laikais, kai einame į Europos sąjungą, praktiškesnės, vertingesnės yra kitos, svetimos kalbos. Nevienas „Aldijos" sukaktuvinio vakaro dalyvis vėlgi piktinosi, kad kai kurie Švietimo ir mokslo ministerijos valdininkai brandina nuomonę, net nuostatą, kad moksliniuose, humanitariniuose žurnaluose anglų kalba parašyti ir išspausdinti mokslininkų straipsniai, daktarinės disertacijos, būtų vertinami geriau, aukščiau negu lietuviški. Filosofas B. Genzelis išsakė dar šiurpesnę naujieną: sostinėje jau atsiranda įstaigų ir įmonių, kurių vadovai iš savo valdinių reikalauja, kad tarnyboje jie kalbėtų angliškai.

— Anksčiau, prie sovietų, priešindamiesi rusinimui, mes tik rusenome, o dabar visiškai suanglėjame, siela ir kūnu pulte puolame į anglų kalbos glėbį, — su kartėliu pajuokavo aktorius Karolis Dapkus, kartu su savo kolege Aldona Vėderaite Lietuvos televizijoje vedęs taisyklingos lietuvių kalbos laidas, kol abu buvo išvyti iš televizijos, o ši laida panaikinta.

Paskui televiziją, deja, seka ir radijas.

— Visai neseniai, Europos kalbų dieną, mūsų radijas nuo pat ryto kartojo: „Mokykimės kalbų visą gyvenimą!" Šis kvietimas išties skamba naujai, europietiškai. Ir gal tik retas, girdėdamas šį raginimą, susimąstė: „O lietuvių kalba? Kokia jos vieta mūsų gyvenime, būsimoje Europoje?" — sukaktuviniame vakare klausė žurnalo *Gimtoji kalba* redaktorė R. Urnėžiūtė.

— Atsakymą lengva rasti kiekvienoje Vilniaus, kitų didesnių ir mažesnių miestų ir miestelių gatvėse. Visur mirga — marga angliški, vokiški, itališki, net kinietiški parduotuvių, firmų, verslo įmonių, restoranų pavadinimai, — sakė kalbininkas P. Kniūkšta.

Atsižvelgdamas į kalbininkų ir visuomenės pasipiktinimą, ne taip seniai Seimas priėmė Pirkėjų (vartotojų) teisių gynimo organizacijos nuostatų pataisą, reikalaujančią, kad prie tokių svetimkalbių užsienio šalių firmų, parduotuvių, organizacijų iškabų būtų ir paaiškinimai lietuvių kalba. Deja, poslinkių nesimato. Pasak P. Kniūkštos, prieš šią nuostatų pataisą piestu stojo verslininkai, net kai kurie Seimo nariai. Esą, lietuviški užrašai trukdysią verslo sėkmei, atbaidys užsieniečius.

Vis dėlto yra ir pragiedrulių. Į gražų lietuvišką žodį „Saulutė" savo pavadinimą pakeitė iki šiol angliškai — „T—Market" „krikštyti" didžiausiai Baltijos šalyse mažmeninės prekybos organizacijai priklausantys prekybos centrai. O jų Lietuvoje — net 111. Taigi, užuot svetimžodžio, ne tik Vilniuje, bet ir daugelyje Lietuvos miestų ir rajonų nušvis malonus, šviesus, šiltas, savas lietuviškas parduotuvių pavadinimas.

— Svetimkalbį pavadinimą į lietuvišką mūsų akcinės bendrovės valdyba pakeitė žvelgdama į ateitį, — paaiškino „Saulutės" generalinis direktorius Ignas Staškevičius. — Lietuvai tapus Europos sąjungos nare, į mūsų šalį ateis daug investicijų, užsienietiškų įmonių, tad iki to laiko norime įtvirtinti naują — lietuvišką pavadinimą. Antra vertus, mūsų tyrimai ir apklausos parodė, kad pirkėjams priimtinesni parduotuvių lietuviški pavadinimai.

Tiesa, „Saulutės" prekybos centruose keisti pavadinimo užrašus, atitinkamai pertvarkyti prekybos sales, net pardavėjų aprangą, atseis maždaug vieną milijoną litų. Bet tikimasi, kad gausesni pirkėjai, patraukti lietuviško pavadinimo, padės greit padengti tas išlaidas.

Pagirtinas generalinio direktoriaus I. Staškevičiaus mostas! Jam lietuviškas žodis brangesnis už piniginę, ko nepasakysi apie tuos Lietuvos verslininkus, kurie ir naujai pastatytus prekybos centrus ar kavines vis dar pavadina bala žino kokia svetimybe.

Suprantama, civilizuotos šalies, ypač įsijungusios į Europos sąjungą, piliečiams svarbu mokėti ir užsienio, tuo labiau anglų kalbą. Bet dar svarbiau išsaugoti gimtojo žodžio dovaną, paliktą mūsų tėvų ir protėvių. Čia dera pasimokyti iš prancūzų, kurie jau seniai būdami Europos sąjungoje, į savo branginamą kalbą ne taip lengvai įsileidžia svetimžodžius. Dar daugiau! Neseniai spaudos konferencijoje Prancūzijos ambasadorius Lietuvoje T. B. Harth pasakė, kad tarp kitų užsienio kalbų, Prancūzijos mokyklose, kaip papildomą, savanorišką dalyką, jau leista mokytis ir lietuvių kalbą, laikyti ir užskaityti jos abitūros egzaminą.

Kitą gražų pavyzdį „Aidijos" sukaktuviniame vakare pateikė Pasaulio Lietuvių Bendruomenės valdybos pirmininkas G. Žemkalnis. Nors užsienio lietuviai jau daugiau kaip pusę amžiaus gyvena 36 kraštuose, svetimų kalbų ir kultūrų apsuptyje, bet juos palaiko, riša saugoma ir puoselėjama lietuvybė, gimtoji kalba. Išeivijoje ji laikoma didžiausia iš tėvynės išsivežta vertybe. Skaudu, kad išeivijos jaunesniosios kartos dalis pasiduoda svetimai įtakai, bet lietuviškos organizacijos nemažina pastangų ir dėmesio jaunimo lituanistiniam švietimui, — sakė G. Žemkalnis.

Jis išsakė ir kitas kalbos problemas, spręstinas Lietuvoje. Iš lietuviškų laikraščių, kitų leidinių dažnai nesuprasi, apie kokį užsienio miestą ar asmenį rašoma; nuo sovietinių laikų iki šiol iškraipomi kitų valstybių vietovardžiai, asmenvardžiai, juos nevykusiai lietuvinant. Bent dabar, kai stovime ant Europos Sąjungos slenksčio, ar nelaikas Valstybinei kalbos komisijai įteisinti bent lotyniško pagrindo abėcėlę vartojančių šalių asmenvardžių ir vietovardžių originalias formas? Juk taip yra ne tik ES, bet ir kitose Vakarų šalyse. Ar nepaseno pagal seną kurpalį šios komisijos parengtas ir 1996 m. patvirtintas valstybių sostinių pavadinimų sąrašas? Pagal jį raštas, laiškas ar kita siunta, pasiųsta, pavyzdžiui, į ES būstinės, sostinės miestą, gali nuklysti balažin kur (vadovaujantis tuo sąrašu vietoje tikrojo, originalaus Belgijos Karalystės sostinės pavadinimo *Bruxelles, Brussel* reikalaujama rašyti sulietuvintai — *Briuselis*.

Na o kaip atsispirti „Aldijos" sukaktuviniame vakare paminėtom ir nepaminėtom (jų daugybė!) svetimžodžių atakoms, Lietuvai jungiantis į Europos Sąjungą, plintant svetimomis kalbomis grindžiamomis kompiuterių programoms, naujoms informacinėms elektroninėms technologijoms? Kalbininkų, kultūrologų, mokytojų nuomone, kur kas reiklesnė, principingesnė privalo būti Valstybinės kalbos komisija, kalbos inspekcija. Kalbininkas P. Kniūkšta sakė, jog, deja, pastaroji inspekcija ne tik negina mūsų kalbos nuo svetimybių, kaip dera nebaudžia pažeidėjų, bet kartais juos net gina. Kai kalbininkų, Pirkėjų (vartotojų) teisių gynimo organizacija ėmė priešintis ūkio ministerijos leidimui tvirtinti svetimkalbius prekių ženklus, Valstybinės kalbos komisijos ir kalbos inspekcija stojo ne pastarųjų, bet ministerijos pusėn.

Naujos grėsmės lietuvių kalbos grynumui verčia pagalvoti, ar Seimui nevertėtų peržiūrėti, papildyti, sukonkretinti Valstybinės kalbos įstatymą, tuo labiau, kad jame pasitaiko miglotų, kartais dviprasmiškų nuostatų, galinčių sudaryti landas kalbos darkytojams. Antai, minėto įstatymo 9—ojo skyriaus 23 straipsnis: „visi viešieji užrašai turi būti tasyklingi". Tokią abstrakčią nuostatą galima suprasti ne viena prasme.

Dar anos nepriklausomybės laikais žurnalas *Gimtasis žodis* rašė: „Mums nepakanka kapos kalbos taisytojų, bet reikia pačią visuomenę kalbos išmokyti". Tie žodžiai tinka ir šiandienai. Bent jau Lietuvos televizija privalo atgaivinti kadaise panaikintas gimtosios kalbos kultūros laidas „Žinai žodį — rasi kelią". Valstybinės kalbos vartojimo ir ugdymo ilgalaikėje programoje buvo numatyta visose aukštosiose, aukštesniosiose ir profesinėse mokyklose įvesti kalbos kultūros ir specialybės kalbos privalomą kursą. Ar tai vykdoma?

Kalbininkas P. Kniūkšta susirūpinęs dėl stebėjimo išvadų, rodančių, kad moksleiviams pačios neįdomiausios, nuobodžiausios yra lietuvių kalbos pamokos. Jos kimšte prikimštos antraeilių taisyklių, smulkmenų. Programas dera taip paruošti, kad gimtosios kalbos pamokos moksleiviams būtų įdomios, patrauklios, ugdytų meilę ir pagarbą lietuvių kalbai, sužadintų norą ją gerai išmokti ir teisingai naudoti.

„...Mums nepakanka kapos kalbos taisytojų, bet reikia pačią visuomenę kalbos išmokyti..."

Pirmoji pradinukų lietuvių kalbos pamoka.

Šios Dzūkijos moterys dainuoja tik lietuviškas dainas.

Pirmoji parduotuvė Vilniuje, Bazilijonų g. 3, vietoj T-Market, pavadinta „Saulutė".
Algimanto Žižiūno nuotrauka

Šio šeštadienio priedo puslapiuose:

Pradedama labiau rūpintis lietuvių kalba. — 1 psl.

Pasaulio lituanistų konferencija. Naujas Lietuvos nacionalinės filharmonijos sezonas. — 2 psl.

Prasminga paroda Vilniuje. Meilė M. K. Čiurlionio kūrybai. Japonija parems Lietuvos nacionalinį muziejų. — 3 psl.

Leidiniai. — 4 psl.

Lietuvos nacionalinės filharmonijos kamerinis ansamblis „Musica Humana".

Klasikos šedevrai, festivaliai, šiuolaikinė muzika

Lietuvos nacionalinė filharmonija pradėjo naują sezoną. Apie jį kalbamės su Filharmonijos Ryšių su visuomene skyriaus vadove muzikologe Ieva Tamutyte–Valeišiene.

– Kuo pasižymi naujasis sezonas?

– Naujasis sezonas pasižymi išskirtine koncertinių programų ir atlikėjų gausa. Nuo rugsėjo iki gruodžio pabaigos Filharmonija surengs daugiau kaip 60 koncertų, ne tik Vilniuje, bet ir kituose Lietuvos miestuose bei rajonuose.

– Priminkite pagrindinius Filharmonijos kolektyvus, kurie nuo seniai žinomi ir mėgstami ne tik savam krašte, jų programas šį sezoną.

– 2003 m. rudens ir 2004 m. žiemos laikotarpiui numatyti Filharmonijos kolektyvų – Lietuvos nacionalinio simfoninio ir Lietuvos kamerinio orkestrų, Kauno valstybinio choro, Vilniaus ir Čiurlionio kvartetų, kamerinio ansamblio „Musica humana" koncertai, jų ciklai, naujos programos. Vyks kviestinių muzikų ir ansamblių rečitaliai, koncertai visai šeimai, jaunimui, pasaulinės premjeros, lankysis užsienio atlikėjai .

– Žiniasklaida naująjį sezoną pavadino šedevrų ir festivalių metais. Ar tai atitinka tikrovę?

– Iki Naujųjų metų koncertuose skambės premjerinių lietuvių ir užsienio kompozitorių kūrinių. Surengtas tradicinis aktualios muzikos festivalis „Gaida", darbas su Lietuvos kompozitorių sąjunga, susilaukiantis ir savų, ir užsienio jaunųjų kūrėjų ir atlikėjų dėmesio, pažeriantis daug naujos įvairių žanrų muzikos. Skirtingų žanrų vėrinį ir įdomių Lietuvos bei Švedijos atlikėjų pristatys septyni festivalio „Švedijos garsai" koncertai lapkričio mėnesį. Atvyks Švedijos folkloro ir džiazo muzikantai, Norčiopingo simfoninis orkestras, su kuriuo gros pianistas Petras Geniušas, koncertą surengs Erico Ericsono kamerinis choras, Magnus Lindgren kvartetas.

– Filharmonijos koncertai turbūt domina ne tik vietinius lankytojus, bet ir užsienio svečius, lietuvius, atvykstančius į tėvynę iš kitų šalių?

– Ypač noriai koncertuose lankosi į Lietuvą atvykstantys ir jon sugrįžę tautiečiai, užsienio ambasadų darbuotojai, tampantys nuolatiniais mūsų svečiais.

– Juos, o ir didelę dauguma klausytojų turbūt kaip visada domina tradiciniai šventų Kalėdų, Naujųjų metų išvakarių koncertai. Kokie jie bus šiemet?

– Kalėdinius koncertus surengs Lietuvos kamerinis orkestras, vadovaujamas prof. Sauliaus Sondeckio, berniukų ir jaunuolių choras „Ąžuoliukas" (meno vadovas Vytautas Miškinis) kamerinis ansamblis „Musica humana", Estijos varpų ansamblis (vadovas Aivar Mae). Gruodžio 31 d. naujametiniai koncertai prasidės nuo 5:30 val. Taikomosios dailės muziejuje tokiu metu koncertuos kamerinis ansamblis „Vilniaus arsenalas" su dainininkais Natalija Katiliene ir Dainiumi Puišiu. Evangelikų liuteronų bažnyčioje skambės kamerinio ansamblio „Musica humana" (vadovas Algirdas Vizgirda) atliekama J. S. Bacho, A. Vivaldi muzika. Šv. Jonų bažnyčioje J. Haydno „Atsisveikinimo simfoniją" ir kitus kūrinius (J. S. Bacho, A. Vivaldi) gros Lietuvos kamerinis orkestras. Muzikos akademijoje – tradicinis – Vilniaus Valstybinio kvarteto koncertas. O didžiojoje Filharmonijos salėje, kaip visada, įvyks Lietuvos nacionalinio simfoninio orkestro (meno vadovas ir vyriausiasis dirigentas Juozas Domarkas) šventinis koncertas, kuriame operų bei operečių arijas dainuos iš kitų šalių atvyksiantys solistai. Tarp jų ir tarptautinę karjerą sėkmingai pradėjęs Edgaras Montvidas Prudkauskas.

– Gal paminėsite ir daugiau garsių atlikėjų, koncertuosiančių Lietuvoje?

— Galėčiau išvardinti keliasdešimt pavardžių. Pirmiausia – žinomi lietuvių muzikantai: Paryžiuje gyvenanti pianistė Mūza Rubackytė, smuikininkas Vilhelmas Čepinskis, dainininkės Asta Krikščiūnaitė, Judita Leitaitė, Regina Maciūtė, Vytautas Juozapaitis ir daugelis kitų. Tai ir nuolatinis Lietuvos bičiulis violončelininkas Davidas Geringas, čekų smuikininkas Vaclavas Hudečekas, visame pasaulyje išgarsėjęs smuiko virtuozas Julianas Rachlinas, ispanų dainininkė Esteri Lamoris bei austrė Natela Nicoli, dalyvausiančios naujametiniame Nacionalinio simfoninio orkestro koncerte. Nemažai muzikantų atvyks į Čiurlionio kvarteto 35–mečiui skirtus koncertus. Vilniaus kvartetas užbaigęs ciklą „Europos Sąjungos šalių kamerinė muzika", galvoja apie naujas programas. Taigi pasirinkimas, kaip sakoma kiekvienam skoniui.

— Priminkime *Draugo* skaitytojams, kad vasarą Filharmonijos muzikantai irgi nesėdėjo rankas sudėję, o nemažai gastroliavo kitose šalyse.

— O taip! Gastrolėse surengta daug simfoninių, kamerinių koncertų. Lietuvos nacionalinis simfoninis orkestras gastroliavo Prancūzijoje ir Vokietijoje. Vienas koncertas Prancūzijoje buvo skirtas įžymiam lenkų muzikui Kšištofui Pendereckiui, kuris pats ir dirigavo savo kūrinius. Vokietijoje įvyko koncertas su ten gyvenančia lietuvių dainininke Violeta Urmanavičiūte–Urmana. Beveik visą pasaulį apkeliavęs Lietuvos kamerinis orkestras praėjusią vasarą pirmą kartą grojo Kosta Rike, kur skambėjo Juozo Naujalio, M. K. Čiurlionio, Felikso Bajoro kūriniai. Kamerinis ansamblis „Musica humana" vasarą surengė jau penktą festivalį „Kuršių Nerija".

– Pastaraisiais metais populiarėja Lietuvos nacionalinio simfoninio orkestro bičiulių klubo veikla, kurioje dalyvauja nemažai verslininkų, iš kitų šalių į gimtinę sugrįžusių lietuvių, menininkų. Ar šį sezoną klubas vėl burs muzikos mylėtojus?

— Be abejonės. Klubo nariai jau buvo susirinkę ne sykį. Vadovaujami orkestro direktoriaus Eugenijaus Janutėno, jie prieš koncertus, klausosi muzikologų pasakojimų, bendrauja tarpusavyje. Veikla suaktyvėjais, tęsiasi visus metus.

– Ačiū už pokalbį, kuris gal paskatins į Lietuvą atvykstančius kitų kraštų tautiečius apsilankyti Lietuvos Nacionalinės filharmonijos rengiamuose koncertuose, iš anksto užsisakant bilietus.

Kalbėjosi
Jadvyga Godunavičienė

„Ąžuoliuko" vyrų grupė.

Pagarba gimtajai kalbai

Atsigręžus į mūsų lietuvių kalbos norminimo ir tvarkybos istoriją, matyti, kad šviesuomenės siekis tobulinti savo kalbą visada buvo gyvas. Pradėkime nuo visai nesenos istorijos. Noriu pacituoti kalbininko prof. Vito Labučio žodžius, pasakytus 1989 m. sausio 21 d. atkuriamajame Lietuvių kalbos draugijos suvažiavime: „Buvo kalbėta apie tai, kad reikia sudaryti sąlygas mokytis lietuvių kalbos kitataučiams. Aš manau, kad pirmiausia reikia pradėti mokytis visiems lietuviams. [...] Manyčiau, kad visos įstaigos, visos instancijos, kurios susiduria su interesantais, kurios leidžia savo kalbą į viešumą, turėtų labai rimtai organizuoti nuolatinius lietuvių kalbos kursus. Bent vieną kartą per savaitę visose įstaigose, kuriose lankosi daug žmonių, turėtų būti mokomasi kalbos".

Taip kalbėta Atgimimo, didžiojo tautos pakilimo metais. Tada, didžiųjų vilčių dienomis atrodė, kad visuomenės pagarba kalbai taps savaime suprantamu, kasdieniniu dalyku. Būrėsi kalbos puoselėtojų organizacijos: atkurta Lietuvių kalbos draugija, įsteigta Gimtojo žodžio bičiulių „Aidija". Šiemet minime „Aidijos" penkiolikos metų sukaktį. Kitų metų sausio pradžioje penkiolika metų sueis ir atkurtai Lietuvių kalbos draugijai. Abi šios organizacijos – viena santūresnė, dalykiškesnė, kita atlapaširdė, jausmingesnė – visus tuos metus telkė žmones, neabejingus kalbai.

Lietuvos šviesuoliai, kuriems rūpėjo puoselėti savo kalbą ir mokytis jos visą gyvenimą, visada buvo linkę burtis draugėn. Vėl atsigręžkime į praeitį, šį kartą jau kiek tolimesnę. XX a. 4–ajame dešimtmetyje Sofijos Kymantaitės–Čiurlionienės bute šeštadieniais rinkdavosi literatai kalbininkai, vertėjai, redaktoriai. Skaitydavo savo rašomus, verčiamus, redaguojamus rašinius, aiškindavosi, kaip pasakyti kokį nors dalyką lietuviškiau, taisyklingiau. Bendrai dirbant kilo mintis leisti kalbos reikalams skirtą periodinį leidinį. Prieš 70 metų – 1933 m. sausį – pasirodė pirmasis *Gimtosios kalbos* numeris. Šešiolikos puslapių sąsiuvinį leidėjai pavadino kalbos laikraščiu. Po poros metų – 1935 m. – *Gimtąją kalbą* perėmė ką tik įkurta Lietuvių kalbos draugija. Iki 1941 m. žurnalo vyr. redaktoriai buvo Jurgis Talmantas, Leonardas Dambriūnas (Dambrauskas), Petras Jonikas.

Prof. Vitas Labutis: „Aš manau, kad pirmiausia reikia pradėti visiems lietuviams mokytis lietuviškai".

Ilgame *Gimtosios kalbos* ir Lietuvių kalbos draugijos kelyje buvo visko: darnaus, vaisingo darbo metų, pakilimų ir nuosmukių. Bet net ir sunkiausi laikai nenuslopino siekio bendrai, sutelktomis jėgomis ugdyti visuomenės kalbą. Kalbininkai, okupacijų išblokšti iš Lietuvos, Lietuvių kalbos draugiją ir *Gimtąją kalbą* atkūrė išeivijoje. Visą dešimtmetį (1958–1968 m.) *Gimtoji kalba* buvo leidžiama Jungtinėse Amerikos Valstijose. Žurnalą redagavo Petras Jonikas, vėliau – Leonardas Dambriūnas (Dambrauskas). Tais pačiais 1968 m., kai užgeso amerikinė *Gimtoji kalba*, Lietuvoje pasirodė pirmieji *Mūsų kalbos* sąsiuviniai. Iš pradžių tai buvo kuklūs Paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijos biuleteniai. Ilgainiui žurnalas darėsi vis solidesnis ir išvaizdesnis. Lituanistai sakosi jo laukdavę kaip tikros paramos ir atgaivos. Visus tuos metus *Mūsų kalbą* redagavo Vilniaus universiteto docentas Aldonas Pupkis.

Tautinio atgimimo dienomis susirūpinta ne tik atkurti Lietuvių kalbos draugiją, bet ir atgaivinti *Gimtąją kalbą*. Draugijos atkuriamajame suvažiavime nutarta: „leisti mėnesinį kalbos praktikos žurnalą, išlaikomą valstybės". 1990 m. sausį pasirodė pirmasis atkurtosios *Gimtosios kalbos* numeris. Vadovauti žurnalui ėmėsi buvęs *Mūsų kalbos* redaktorius Aldonas Pupkis.

Baigdama 70–uosius metus, *Gimtoji kalba* lieka ištikima savo pirmtakų tikslui: „Mums nepakanka kapos kalbos taisytojų, bet reikia pačią visuomenę kalbos išmokyti. Gerai pasirengusių kalbos specialistų Lietuvoje yra. Ne kapa, o kur kas daugiau. Kasmet aukštąsias mokyklas baigia šimtai lituanistų. Sukurta darni kalbos priežiūros sistema: dirba Valstybinė lietuvių kalbos komisija ir Valstybinės kalbos inspekcija, daugelyje didesnių miestų ir rajonų centrų įsteigti kalbos tvarkytojų etatai. Telefonu konsultuoja Valstybinės lietuvių kalbos komisijos darbuotojai, Komisijos ir Lietuvių kalbos instituto konsultacijos skelbiamos internete, valstybinis radijas transliuoja kalbos valandėles. Atrodo, ko dar trūktų? Bet balsų, giriančių visuomenės kalbos kultūrą, negirdėti. Kodėl?

Tarsi naujomis akimis skaitau prof. Arnoldo Piročkino žodžius, pasakytus tame pačiame atkuriamajame Lietuvių kalbos draugijos suvažiavime: „Vis labiau įsigalintis prakticizmas žudo mūsų kalbą ne mažiau už jos sferų siaurėjimą. Juk yra tautoje, anot žurnalistės Aldonos Žemaitytės, dar „atsidalijusi tauta",

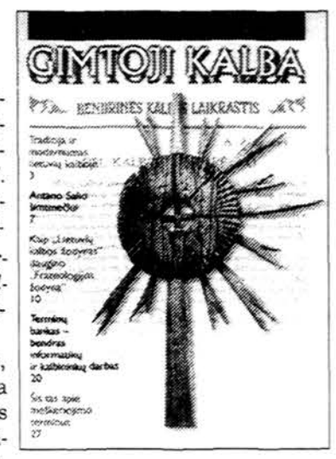

kuriai „apskritai nieko nereikia išskyrus pinigus ir daiktus. Nė lietuvių kalbos jai nereikia, o jei dar jos visai neatsisako, tai ne iš patriotizmo, veikiau iš įpročio. [...]. Šią „atsidalijusios tautos" ir jai artimų žmonių kategoriją reikia turėti galvoje kalbant apie lietuvių kalbos kultūrą: jai tokie žmonės neturi laiko. Bet ta „atsidalijanti" ar „atsidalijusi" tauta – taip pat mūsų. Būtų lengviausia nuo jos nusigręžti, ją atstumti. Kur kas sunkiau – ieškoti to, kas bendra, ir bandyti susikalbėti. Turiu vilti, kad ne tik *Gimtosios kalbos*, bet ir visos Lietuvos kultūrinės spaudos tikslas tas pats – kad toji „atsidalijanti" tauta visai neatsidalytų. To tikslo siekime ne ugningomis kalbomis, bet kantrumu, darbštumu ir išradingumu. Kviečiame prisidėti prie *Gimtosios kalbos* skaitytojų ir rėmėjų būrio!

Redakcijos adresas:
Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas
L. Asanavičiūtės g. 23 LR – 2050 Vilnius, Lietuva el. p.
gkalba@meli.lt

VIII Pasaulio lituanistų asociacijos konferencija

Pasaulio lituanistų asociacija (PLA) buvo įsteigta 1994 metais, kai buvo sumanyta Lituanistikos institutą, veikusį JAV, perkelti į Lietuvą. Pasak veiklios PLA narės prof. Violetos Kelertienės, tikėtasi, kad tėvynėje įsikūrusi asociacija suburs skirtingų interesų bei profesijų lituanistus iš viso pasaulio. Vienas energingiausių PLA steigėjų, pirmasis jos pirmininkas buvo, anksti Anapilin iškeliavęs, autoritetingas literatūrologas habil. dr. Albertas Zalatorius. Pasaulio lituanistų asociacija, kuri pirmaisiais metais vadinosi bendrija, keletą metų buvo įsikūrusi Vilniaus Pedagoginiame universitete. Ją rėmė Atviros Lietuvos fondas. Pastaraisiais metais situacija tapo nepastovi. Nutrūko finansinė parama, o asociacijos nariai iš savo kuklių įmokų nepajėgia organizacijos išlaikyti. Nepaisydami sunkios padėties, lituanistai nenuleidžia rankų: rengiamos konferencijos, spausdinami straipsniai ir pranešimai. 2002 metais įdomią konferenciją surengė Istorijos skyrius.

Šių metų rugsėjo 26–27 d. įvyko aštuntoji tarptautinė Pasaulio asociacijos mokslinė konferencija „Senoji / naujoji lietuvių kultūra: šiuolaikinės koncepcijos". Šį kartą ją surengė Etnologijos skyrius.

Konferencijos dalyviai susipažino su naujausiais senosios kultūros tyrinėjimais, baltiškosios kultūros suvokimu Europos bei Amerikos universitetuose. Įdomius tarpdisciplininius pranešimus skaitė antropologai, etnologai, folkloristai, istorikai, kultūrologai bei religijotyrininkai iš Lietuvos, Latvijos, Lenkijos ir net Jungtinių Amerikos Valstijų. Konferenciją vedė dr. Rita Repšienė.

...Nutrūko finansinė parama, o nariai iš savo kuklių įmokų nepajėgia organizacijos išlaikyti...

Labai džiugu, kad į konferenciją atvyko viešnia – Illinois universiteto Lituanistikos katedros vedėja, žinoma literatūrologė, prof. Violeta Kelertienė. Gausiai susirinkusiai auditorijai ji perskaitė įdomų pranešimą „Postkolonializmas kaip analizės priemonė nagrinėjant Lietuvos prozą". Profesorė kritiškai įvertino Jurgos Ivanauskaitės, Herkaus Kunčiaus, Zitos Čepaitės ir kitų dabartinių lietuvių rašytojų prozos kūrinius, išryškino postkolonializmo laikotarpio mąstyseną bei literatūros veikėjų požiūrius, teigiančius sąlyčio su Vakarų pasaulio kultūra ir vertybėmis įtampą, paradoksus bei komizmą.

Pranešimus skaitė Egidijus Aleksandravičius – „Antano Baranausko lietuvybė", Darius Kuolys – „Jų aistros – mūsų mitai: Lietuva XVIII amžiaus memuaruose", Vytautas Rubavičius – „Savitas sovietinis patyrimas: supratimas ir užmiršimas", Virginijus Savukynas – „Europa ir Lietuva: mitai ir identitetai", Mikas Vaičekauskas – „Paskutinė Valančiaus knyga", Gintautas Sliesoriūnas „Nuo megalomanijos iki servilizmo: Lietuvos ir Lenkijos elito požiūrio į Rusiją kaita XVII a. pabaigoje – XVIII amžiaus memuaruose", Nijolė Laurinkienė – „Gyvatė, Žemė, Žemyna: koreliacija nominavimo ir semantikos lygmenyse", Daiva Vaitkevičienė – „Nuo aprašymo iki tyrimo (lietuvių kultūros šaltinių sisteminimo problemos)". Iš Latvijos atvykusios tyrinėtojos – Janina Kursite, Rūta Muktupavela („Edipo mito elementai latvių ir lietuvių tautosakoje") ir Sandis Laime („The Place of Latvian Rock Art in Sacral Landscape") – supažindino su komparatyvistiniais folkloro bei etnologijos tyrinėjimais. Mintimis apie lituanistikos perspektyvas pasidalijo svečiai iš Lenkijos: lietuviškai kalbanti Beata Kalęba ir Marian Zaczynski bei Malgorzata Litwinowicz.

PLA už paramą nuoširdžiai dėkinga konferencijos rėmėjams: Lenkų institutui, Lietuvių kalbos institutui, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutui.

Antrąją konferencijos dieną, Lietuvių kalbos institute susirinkę, PLA nariai svarstė, kaip suaktyvinti asociacijos veiklą. Pareikšta daug puikių minčių, tačiau aktuali problema – lituanistų asociacijos finansavimas – liko neišspręsta. Nutarta grįžti prie jos netrukus įvyksiančiame visuotiniame narių susirinkime.

Laimutė Tidikytė

Menas — nepaaiškinamas kaip meilė

Tomas Pabedinskas

Jonas Petronis (kairėje) ir Romualdas Misiukevičius džiaugiasi, kad 2000 m. pavyko išleisti M. K. Čiurlionio simfoninę poemą *Jūra*, skirtą jo 125–osioms gimimo metinėms.

Mikalojus Konstantinas Čiurlionis – neabejotinai vienas pasaulyje labiausiai žinomų Lietuvos menininkų, svarbi ne tik Lietuvos, bet ir pasaulinės meno raidos asmenybė, kūrėjas, neretai vadinamas genijumi. Ir vis dėlto kartais tenka suabejoti – ar dažnai minimas M. K. Čiurlionio vardas vis dar reiškia gyvą šio menininko atminimą, tikrą žavėjimąsi jo kūryba, ar jis jau ima virsti vien Lietuvos meno ženklu, užtikrinančiu neginčijamą mūsų kultūros vertę užsienyje bei pagarbą jai pačioje Lietuvoje? Iš tikrųjų, ar genijaus titulais neužd angstėme paties M. K. Čiurlionio asmenybės ir jo kūrybos betarpiško pajautimo, ar įvairių meno ir kultūros institucijų išaukštintas jo kūrybinis palikimas vis dar reikalauja nuoširdaus ir asmeniško kiekvieno iš mūsų santykio su juo, tam, kad galėtume deramai jį įvertinti, o galbūt tokį santykį atstoja kaip duotybė suprantamas menininko genialumas?

–Aš gimiau tais pačiais metais, kai Čiurlionis mirė, – sako J. Petronis, paklaustas, kas paskatino tiek jėgų skirti šio menininko kūrinių leidybai.

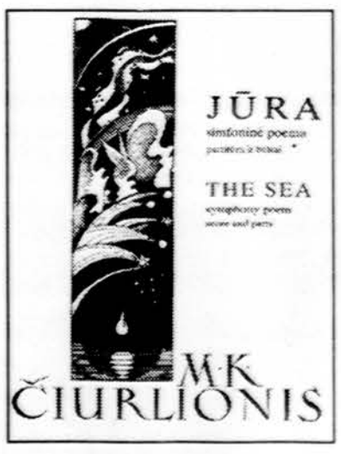

Vis dėlto galima tvirtai pasakyti, kad esama žmonių, kuriems M. K. Čiurlionio kūryba tapo neatskiriama gyvenimo dalimi, neišvengiama ir nepaaiškinama kaip meilės jausmas. Privačios leidyklos steigėją Joną P roni klausimas, kodėl jis didžiąją savo gyvenimo dalį paskyrė šio menininko muzikinių ir dailės kūrinių leidybai, atrodo, stebina. Literatūra ir menas jam buvo artimi nuo pat jaunystės. Nepriklausomos Lietuvos laikais J. Petronis dirbo Šv. Kazimiero draugijos knygyno vedėju. 1942 m. organizavo savo privačią leidyklą ir prekybą muzikine literatūra Kaune, Laisvės alėjoje, pradėjo spausdinti lietuvių kompozitorių kūrinius, taip pat ir M. K. Čiurlionio. Vėliau dirbo LTSR Valstybinėje leidykloje knygyno vedėju, Valstybinėje grožinės literatūros leidykloje.

Jau sovietmečiu, laisvu nuo oficialaus darbo metu, J. Petronis pradėjo rūpintis M. K. Čiurlionio dailės darbų reprodukcijų išleidimu. Jis buvo bene vienintelis, kuriam leista iš muziejaus skolintis originalius paveikslus ir vežtis į „Spindulio" leidyklą, kurioje tekdavo ilgai vargti tuometinėmis techninėmis galimybėmis stengiantis atkurti kiek galima autentiškesnį originalių darbų vaizdą. Tačiau jau 1968 m. buvo išleistas pirmasis didelio formato M. K. Čiurlionio darbų reprodukcijų rinkinys. Pagaliau 1990 m. spalio 25 dieną J. Petronis atkūrė leidėjo teises ir įregistravo savo vardo leidyklą, kuri įsikūrė Kauno centre, netoli Laisvės alėjos. Nedideliame, pastogėje esančiame, kambarėlyje leidybai buvo parengta daugybė M. K. Čiurlionio kūrybai skirtų leidinių, atviručių rinkinių, plakatų, o iš viso išleista daugiau nei 100 pavadinimų leidinių. Nors spausdinti įvairių autorių – J. Gaidelio, J. Gruodžio, V. Jakubėno, J. Kačinsko, V. Kuprevičiaus – kūriniai, priskiriami lietuviškos muzikos klasikai, tačiau didžiausias dėmesys vis dėlto skirtas M. K. Čiurlionio muzikiniam palikimui. Išleista visa kvartetinė, chorinė jo sukurta muzika, dabar, padedant V. Landsbergiui, leidybai ruošiami fortepijoniniai kūriniai. Atskirai paminėti verta 2000 m. išleistą M. K. Čiurlionio simfoninę poemą *Jūra*, skirtą jo 125–osioms gimimo metinėms. Šį leidinį, Romaldas Misiukevičius, padedantis J. Petroniui atlikti daug jėgų ir laiko reikalaujantį leidybininko darbą, vadina didžiausiu ir bene sudėtingiausiu 20 a. muzikiniu leidiniu Lietuvoje. Jo nuopelnai sulaukė ir oficialaus įvertinimo – 2001 m. jis apdovanotas Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio Gedimino ordino medaliu.

Tačiau J. Petronio leidyklos veikla reikšminga ne vien dėl joje parengtų leidinių gausos. Svarbu tai, kad čia vis dar gyva romantizmo dvasia – menas ir menininkas čia išlaiko išskirtinį statusą, kuris sunkiai įsivaizduojamas šiuolaikinio meno, dažnai nulemto madų ir įvairių institucijų įtakos, kontekste. Kita vertus, romantinis kūrėjo idealizavimas gyvo, asmeniško sąlyčio su jo menu nepavertė genijaus garbinimu, dažnai dvelkiančiu snobizmu. Tik kelios kasdienio J. Petronio darbo detalės neleis suabejoti jo santykio su M. K. Čiurlionio menu autentiškumu – mažame kambarėlyje, kurio didžiąją dalį užima įvairūs leidiniai ir archyviniai rinkiniai, nuo aušros iki vėlaus vakaro, kiek leido jėgos, rankiniu būdu buvo rengiami leidinių maketai. Tačiau grįžkime prie klausimo, užduoto pačiam leidyklos įkūrėjui. Mat, jo ištarti žodžiai, bandant paaiškinti, kas paskatino tiek daug jėgų skirti M. K. Čiurlionio kūrybos leidybai, geriausiai byloja apie ypač asmenišką ir tikrą J. Petronio ryšį su šio menininko kūryba, o kartu parodo tokio klausimo beprasmiškumą. „Aš gimiau tais pačiais metais, kai Čiurlionis mirė", – sako jis ir šypsosi, nušviestas pro langus krentančių rudens saulės spindulių.

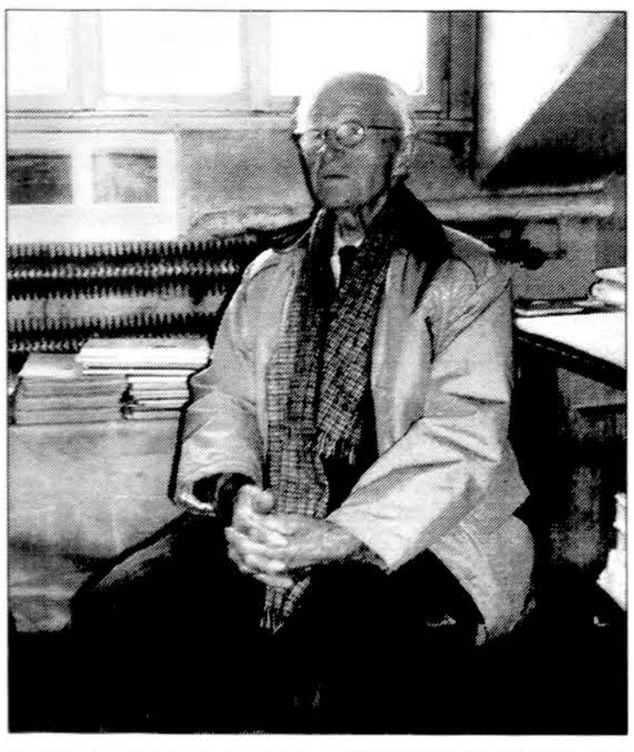

Pro langus krentantys rudens saulės spinduliai nušviečia savo prisiminimais besidalinantį Joną Petronį.

Sutartį dėl paramos skyrimo Lietuvos nacionaliniam muziejui pasirašo Japonijos nepaprastasis ir įgaliotasis ambasadorius Shohei Naito (sėdi iš kairės) ir Lietuvos užsienio reikalų ministras Antanas Valionis.

Kęstučio Stoškaus nuotrauka.

Japonijos parama Lietuvos nacionaliniam muziejui

Japonijos vyriausybė kasmet skiria lėšų besivystančių šalių kultūrai remti. Lietuva tokią paramą gauna jau šeštą kartą. Šiemet ji skirta Lietuvos nacionaliniam muziejui Restauravimo centrui.

Sutartį dėl Japonijos vyriausybės paramos skyrimo pasirašė Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministras Antanas Valionis ir Japonijos nepaprastasis ir įgaliotasis ambasadorius Shohei Naito.

Kokia tai parama ir kaip ji bus panaudota, paprašėme papasakoti Lietuvos nacionalinio muziejaus direktoriaus pavaduotoją restauravimui — Restauravimo centro vadovę **Gražiną Gleiznienę.**

— Projektas paramai gauti parengtas ir pateiktas 2002—aisias. Jame numatyta išplėsti ir sustiprinti tiriamuosius darbus, be kurių neįmanoma taikyti šiuolaikinės konservavimo ir restauravimo sąvokos. Tam tikslui prašyta specialios tyrimų įrangos — infraraudonojo spektrometro su IR mikroskopu, tyrimams skirto stereo mikroskopo su skaitmenine fotokamera ir saugaus tipo laboratorinio Rentgeno radiografo, reikalingo archeologinių radinių tyrimams. Praktiniam darbui būtini vakuuminiai stalai, skirti tapybos, tekstilės ir popieriaus restauravimui. Prašoma įranga leistų iš esmės pakeisti tyrimų pobūdį bei kokybę ir kaupti bei formuoti duomenų bazę, kuria galėtų naudotis tyrinėtojai, mokslininkai bei akademinis jaunimas. O tyrimais paremti restauravimo darbai būtų žymiai tikslesni ir kokybiškesni. Daugiau paslaugų būtų galima teikti kitiems šalies muziejams.

Iš Japonijos atvykę specialistai, įvertinę mūsų darbuotojų kvalifikaciją ir darbo sąlygas, priėjo išvados, jog esame visiškai pasirengę tinkamai eksploatuoti sudėtingus prietaisus. Mes savo ruožtu taip pat stengėmės nuodugniai susipažinti su prašoma įranga. Tuo tikslu restauratorė Vita Blažiūnienė 2003 m. pradžioje stažavosi Vanto (Suomija) Meno ir dizaino institute, kurio specialistai yra sukaupę nemažą darbo su minėtais prietaisais patirtį.

Japonijos vyriausybė iš daugelio pretendentų atrinko Lietuvos nacionalinio muziejaus projektą ir jam įgyvendint paskyrė 44,200,000 Japonijos jenų (daugiau kaip 1 mln. Lt). Tad belieka laukti, kol bus atliktos visos įsigijimo procedūros ir taip reikalingi įrengimai pasieks muziejaus Restauravimo centrą, kur jų nekantriai laukia darbuotojai, dėkingi tolimos, bet draugiškos Japonijos vyriausybei ir visai japonų tautai.

Jadvyga Godunavičienė

Drobė, medis, kraujas

Iškilmių ir jubiliejinių švenčių kupiną 2003 m. vasarą, minint Lietuvos karalystės ir Mindaugo karūnavimo sukaktis, Lietuvos respublikos Seimo rūmuose veikė paroda „Išlikimas", skirta rezistencijai atminti. Šešiolika Vilniaus Dailės akademijos studentų, bakalaurų ir magistrantų, vadovaujant garsiam skulptoriui Gediminui Karaliui, prabilo apie skaudžiausius pokario istorijos momentus, kurie daugeliui Lietuvos menininkų ir šiandien tebėra balta dėmė ar jokio dėmesio nevertas reiškinys. Grupė jaunųjų menininkų tarė savo žodį garsiai, atvirai, išradinga ir naujoviška forma. Šiuolaikinės išraiškos priemonės — vaizdo ir garso instaliacija, kompiuterinė grafika, skaitmeninė spauda ir kt., vitražai, piešiniai, koliažai čia nėra vien formų žaidimai ar saviraiška, o priemonės perteikti savąją tiesą. Nedidelėje pirmojo aukšto holo erdvėje, kurią šios ekspozicijos autorė dailininkė — dizainerė Vida Zamalytė (daugelio įsimintinų parodų autorė) taupiai ir prasmingai išnaudojo parodos minčiai išreikšti.

Jau įpratome prie neįprastų, nenuspėjamų dailės rūšių ir žanrų bei jų mišinių, tačiau šioje parodoje visi „naujadarai" turi — aiškiai suvokiamą simbolinę prasmę — tai tiltas tarp laiko prarajų ir skirtingų kartų.

Drobė, medis, kraujas — medžiagos, iš kurių savo nenusakomo žanro eksponatą sukūrė VDA skulptūros katedros magistrantas Vaidas Ramoška, pavadinęs jį „Tautinė giesmė". 250x100 cm dydžio drobėje Lietuvos himną autorius išrašė savo krauju. Jis visus mus priverčia prisiminti pralietą kraują ir jo prasmę, priverčia susimąstyti — kaip mes, didvyrių palikuonys, galime apie juos kalbėti? Kuriais žodžiais, kuriais garsais, kuriomis spalvomis? Vaidas Ramoška savo žodį ištarė krauju. Kiti jo kolegos savais būdais — sumodernintų mitų ir simbolių kalba perteikė savo jausmus ir mintis. Štai guli kepalas lietuviškos juodos duonos, bet duona įkalinta, uždaryta spygliuotos vielos „kameroje" (skulptūros katedros bakalauras Mantas Mockus). Štai skulptūra „Lagaminas" — toks buitiškas, pažįstamas tremties ir lagerių palydovas, skulptoriaus Jomanto Padgursko kūrinyje, virtęs nepajudinamu betono, metalo ir akmenų luitu... Partizanų veidai „dokumentiniame" vitraže (autorių kolektyvas), papilkavęs šimtasiūlės fonas, o jame — šeimos portretas (autorius Marius Zavadskis), kruvini nuosprendžiai autentiškuose stalininių tarnų įsakymuose, kuriuos kūrėja V. Zamalytė pateikė kaip šiurpų savo nuoga dokumentika „vitražą".

Reikia tikėtis, kad tai neliks tik mažam žiūrovų ratui matyta paroda, proginis ir vienkartinis renginys. Gausiai lankomas Grūto parkas Druskininkuose su visomis komunizmo „grožybėmis" žadina prieštaringus ir nelabai taurius jausmus. Turistams smagu pasilinksminti tarp socrealizmo „balvonų", bet juk niekas nesilinksmina Osvencime ar Maidaneke...

Tenka žemai nulenkti galvą ir padėkoti visiems, kurie, nepaisydami sunkumų, lėšų trūkumo ir triukšmingo bedvasio meno išpažintojų patyčių, surengė šią parodą. Ko gero tai pirmoji kregždė jaunųjų menininkų tarpe, įamžinant šiuolaikiniais meno kūriniais didvyrių ir kankinių atminimą.

Gražina Mareckaitė

Jomantas Padgurskis. „Lagaminas".

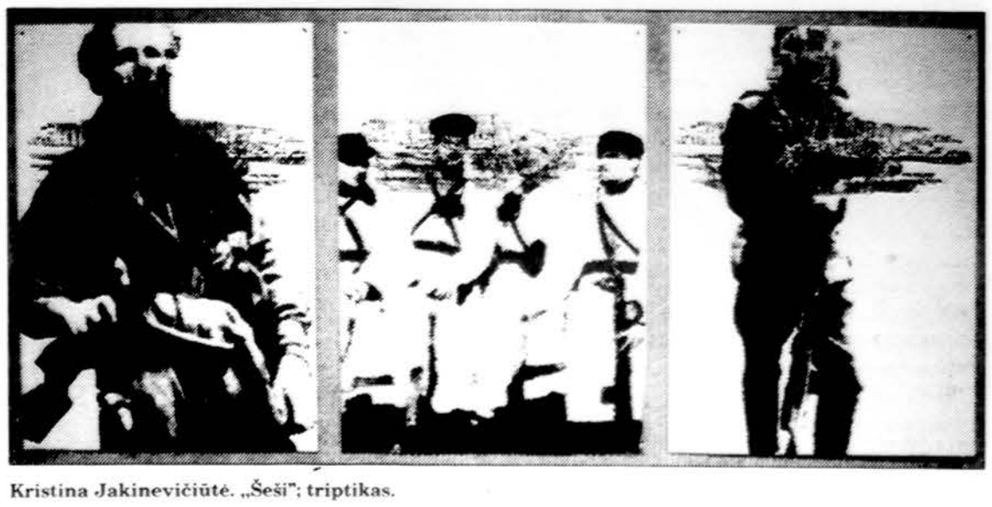

Kristina Jakinevičiūtė. „Šeši"; triptikas.

Leidiniai

Išsipildančių fantazijų meistras ir jo 50–metė knyga

Koks greitas laikas geriausiai pastebi, ypač jei esi „knygų žiurkė", kai staiga tavo pamėgto rašytojo knygai – 50! O, rodos, pirkai ją, na gal prieš 10–tį... Bet kai pamatai kainą ant viršelio – 60 centų (!), žinai – knyga jubiliatė! Džiaugiesi, kad ją turi, o džiaugsmas dvigubas, jei ir jos autorius dar gyvas.

Jubiliatė, apie kurią noriu pakalbėti – *Farenheit 451*, o jos autorius – Ray Bradbury. Tai fantazijų meistras, kaip jį literatai vadina, dar gyvas ir rašyt nesustoja. Jo nepaprastai įdomios fantastiškos apysakos jau per 50 metų žavi būrius ištikimų skaitytojų. Jį seniai pažįsta ir Lietuva *Pienių vyno* vertime. Bradbury knygų tiražas – 100,000 kasmet, o *Farenheit 451* išspausdinta 5 milijonai!

Nors šis autorius vadinamas mokslinių fantazijų kūrėju, bet man Ray Bradbury – fantastas – romantikas. Vien tik jo knygos, kaip *Marso kronikos*, *Spalio kraštas* (pasakiškos Joe Mugnaini iliustracijos), arba *Kažkas blogo atslenka šiuo keliu* yra genialaus romantiko kūriniai. Čia paslaptingi įvykiai apraizgo veikėjus pragaištingo voratinklio siūlais; čia skaitytojas vedžiojamas „rudens kraštais per rūko kalvas ir miglos upes"; čia keistam karnavale, dejuojant hipnotiškai kaliopei, užburta karusėlė sukasi atbula, o veidrodžių labirintas paskandina žiūrovą; čia raudonoj Marso dykumoj astronautas susitinka marsietį „auksinėmis akimis" ir abu telepatiškai filosofuoja apie Praeitį bei Ateitį, sustingę keistoje Dabartyje, o „Laikas kvepia kaip dulkės, kaip laikrodžiai ir skamba kaip tamsioj oloj čiurlenantis vanduo..."

Bradbury mėgsta spalio mėnesį ir Halloween raganas su nosimis, „kaip tabaku apskretusi pypkė" jis mėgaujasi audromis ir leidžia paslaptingiems žaibolaidžių pardavėjams nuspėt, į kurį namą trenks vėlyvas perkūnas... Ar tai ne romantiko audžiamos istorijos? Jo ir stilius pasakiškas. Vietomis net poetiškas. Štai jaunas skaitytojas įžengia bibliotekon: „Bibliotekos gelmės jo laukė. Čia buvo Tibetas ir Antarktika, čia buvo gaminami tolimųjų kraštų kvapūs prieskoniai..." Bradbury sugalvoja keisčiausius palyginimus: jo „straigtasparniai kyla lyg papūsti pienės pūkai", jo metaforos neįprastos: „degantis namas atsigula į apsnūdusius rausvai pilkus pelenus...", o „pieno spalvos mėnulis pateka ir paverčia upes į grietinę, o kelius į platiną..."

Bet grįžkim prie *Farenheit 451* – temperatūra, prie kurios užsidega popierius, t.y. knyga, ir ši apysaka apie knygų deginimą. Tai paprasta, bet pranašinga istorija apie futuristiniais žaislais–patogumais apkrautą visuomenę, ignorantišką, atitolusią nuo bet kokio galvojimo, nuo gamtos, nuo bet kokių klausimų ir sprendimų. Suniveliuota patogumų visuomenė. Keturios kambario sienos — keturi milžiniški TV ekranai, kuriuose be sustojimo mirga kvailos komedijos, diena dienon tuos pačius žodžius plepa tie patys artistai (žiūrovų vadinami „mūsų šeima") ir ...nei vienos knygos! Knygos žmogų ragina galvoti, ieškoti, nerimti, o *Farenheit 451* visuomenė nori ramybės, patogumų. Jei atsiranda keistuolių, kurie slapta skaito dar užsilikusias knygas, į jų namus pasiunčiama gaisrininkų brigada (paprastai pašaukta įskundusio kaimyno). Gaisrininkų uniformos ir mašinos pažymėtos auksine salamandra – ugnies simboliu, o šalmai – Nr. 451. „Jų plaukai juodi, o veidai melsvų pelenų spalvos. Viskas aplink juos – degėsiai, pelenai, dūmai". Švirkštai, kurių paskirtis kažkada buvo lieti vandenį, dabar lieja ugnį ant skaitytojo knygų ir namų. O jei skaitytojas priešinasi, atžėglioja urgzdamas mechaninis kurtas iš vario ir plieno ant aštuonių voro kojų. Iš jo nasrų išlenda plieninė adata ir suleidžia tam kvailam visuomenės ramybės ardytojui masyvią morfijaus arba prokaino dozę. Ir vėl mieste ramu: murma nenuilstantys televizinės „šeimos" lėkšti juokeliai, muse zirzia beprasmiai pokalbiai per bevielius, ausyse įmontuotus telefonus, vadinamus „kriauklytėm..."

1953 m., kai ši knyga pasirodė, Amerika dar nebuvo atsibudusi po draugystės su sovietų Rusija, dar Solženycino *Devintas ratas* nebuvo užtektinai atvėręs naivuolių akis, todėl ši pranašinga Bradbury apysaka pasklido kaip intriguojanti „science–fiction". Žinoma, ne tiems, kurie buvo paragavę realybės to meto diktatorių valdose.

Pagrindinis *Farenheit 451* veikėjas, gaisrininkas Montag, jaučiasi nualintas mechanizuoto, patogaus gyvenimo. Kartą grįždamas po energingo knygų deginimo, sutinka keistą mergaitę, Clarisse, kuri, prisipažinus esanti „pusprotė", nes „visi ją taip vadiną", pasakoja jam apie gėles, mėnulį, ryto rasą, klausia „ar esate laimingas?" „Laimingas? Kas tai?" galvoja Montag ir staiga pajunta, kad yra kažkur, kažkas daugiau, negu knygų deginimas, TV ekrano „šeima"... O kai vienąkart, uždraustas knygas deginant, sena jų savininkė pasirenka sudegt kartu, Montag sako savo nuo narkotikų ir televizijos plepėjimų apkvaišusiai žmonai: „Kažkas turi būt tose knygose, jei moteriškė nebėga iš degančio namo..." Ir uolusis gaisrininkas pradeda galvoti. Galvojimas veda į ieškojimą, į uždraustų knygų slėpimą, į abejojimą savo ilgamete spaudos degintojo tarnyba. Montag nerimsta, ieško žmogaus, kuris ne TV ekrane, bet gyvu žodžiu paaiškintų apie knygas. Tokį sutinka senuko Faber asmenyje. Nuo čia prasideda gaisrininko dvasios atgimimas. Faber paaiškina jam knygų reikšmę: informacijos kokybė, laisvalaikis tą kokybę perprasti, galimybė ir teisė tą kokybę–idėją paverst veiksmu.

„Žinai, kodėl knygos nekenčiamos? Bijomos? – aiškina toliau Faber, – todėl, kad jos parodo gyvenimo veidą iš arti. Dabartiniai, patogūs žmonės nori matyt tik vaškinius veidus, be išraiškos, be rando. Mes gyvenam dabartyje, kur keturių sienų televizijos ekranas tapo realybe. Tie, kurie nestato – degina. Tai sena istorija, kaip ir paaugliai kriminalistai".

Gaisrininkas Montag keičiasi. Knygų deginimas ir jų skaitytojų uždarinėjimas į beprotnamius jau nebeatrodo savaime suprantamas dalykas. Montag entuziazmo stygių pastebi jo įtarus viršininkas Beatty ir... mechaninis kurtas. Pagaliau, žmonos įskūstas, Montag priverčiamas sudegint savo namus. Įsiutintas neteisybės bei išdavimo, Montag paleidžia ugnies srovę ant Beatty ir pabėga.

Nenaudojamais, surūdijusiais bėgiais, Montag keliauja tolyn nuo miesto, nuo jį gaudančio mechaninio kurto su morfijaus adata snukyje. Po kiek laiko jis susitinka keistą klajoklių bendruomenę. Tai mokslininkų, profesorių, žymių mąstytojų, teologų, rašytojų būrys. Jie visi jau seniai beknygėje gaisrininkų visuomenėje yra „personae non grata". Jie keliauja per mažus miestelius, „sakydami" didžiąją literatūrą, nes svarbiuosius veikalus atmintinai išmokę. Tai tarytum Orwell „new brave world" dainiai, dainuoją apie prarastas didžias vertybes, tikėdami, kad ilgainiui jas atras nauja karta. Šie moderniojo pasaulio išvaryti dainiai kuklūs, nesigiria savo didžiuliu žinių bagažu „Mes – tik knygų aplankai, – aiškina jie gaisrininkui Montag, – ateis diena, kada vėl bus skaitomos knygos, nes žmogus–nuostabus sutvėrimas – jis nenustoja vilties ir vėl ima daryt tai, kas daryt verta!"

Užvertus *Farenheit 451*, reikia stebėtis autoriaus pranašingu įžvalgumu. Jo fantazija prieš 50 metų tampa šiuolaikine tikrove: TV ekranai kasmet didėja, programos jau pradeda užimt šeimos vietą; Bradbury sufantazuotos „ausų kriauklytės" jau tikrovė – bevieliai telefonai. Nors jie dar neįmontuoti ausin, bet prie jos prilipę, ypač jei ta ausis paauglio. Knygos? O, yra dar daug skaitančiųjų, dar niekas už skaitymą nebaudžia bent Amerikoj, tačiau jos taip neseniai buvo užrakinėjamos specfonduose sovietijoj... Na, o skaitymas? Skaitymas, kaip veiksmas verčiant lapus, vedžiojant akis eilutėmis, puslapis po puslapio – kiekviename nuostabūs įvykiai, įdomūs gyvenimai, pasaulį judinusios, keitusios mintys. Bet kam taip ilgai gaišti, vartant lapus ir galvojant? Dabar kompiuteris per sekundę išspjauna knygos santrauką, žinių santrauką, įvykių santrauką, istorijos santrauką ir... gyvenimo santrauką į vieną elektronu virpantį lapą, vienodą, trumpą ir nuobodų, migdantį, kaip Bradbury mechaninio kurto morfijaus švirkštas.

„Ray Bradbury skaitytojui ateitį priartina labiau, negu dauguma rašytojų dabartį. Jo fantazijos, kaip ir Orwell nėra tolimos – jose galime save įžiūrėti", sako rašytojas Nelson Algren.

Pagal *Farenheit 451* apysaką 6–tame dešimtmetyje buvo sukurtas filmas; režisierius Francois Truffaut, garsūs to meto aktoriai – Oskar Werner ir Julie Christie.

Nijolė Jankutė

Didžiulis kalbos turtų aruodas

Prieš akis guli didelis 886 puslapių *Frazeologijos žodynas*. Tai milžiniškas lietuvių kalbos turtų ir puošmenų aruodas. Jame surinkta tūkstančiai nuolat vartojamų posakių, išsireiškimų, idiomų. Ir viskas surašyta abecėlės tvarka – lengva susirasti.

Apytikriu apskaičiavimu, šiame žodyne rasime apie 26,000 idiomų, kurios išrinktos iš 20 *LKŽ* (akademinio *Lietuvių kalbos žodyno*) tomų, tautosakos, rašytojų raštų ir iš spaudos. Kas nebus matęs šio žodyno, sunku ir įsivaizduoti, kokie kalbos turtai čia surinkti. Vien su žodžiu *akis* rasime 50 puslapių – apie 1,600 idiomų.

Čia, taupydami vietą, paminėsime tik kelis pavyzdžius:

į akį kristi turi dvi prasmes (reikšmes): a. miegoti; b. tiesą sakyti, rėžti: *į akis lįsti* turi net 6 reikšmes: a. įkyrėti; b. patraukti dėmesį; c. stengtis patraukti dėmesį; d. rodytis; e. įkyriai prašyti; f. apimti (apie miegą).

į akis spiginti – stačiai sakyti, ir t.t.

Prie visų tų reikšmių visur duodama daug labai gražių ir įdomių pavydžių.

Kaip jau kalbininkai yra pastebėję, beveik visose kalbose daugiausia idiomų yra su žmogaus kūno dalimis. Taip yra ir šiame *FŽ*: *Akis* – 50 puslapių, *Ausis* – 9, *Dantis* – 11, *Galva* – 25, *Liežuvis* – 15, *Ranka* – 16, *Širdis* – 39.

Kokia čia kalbos turtų „Kasykla" rašytojams, redaktoriams, žurnalistams, mokytojams, kalbininkams, studentams! Todėl aš jau dabar siūlau Lietuvos Švietimo ir mokslo ministerijai kuo greičiau išleisti šio žodyno pigią laidą, kad kiekvienas studentas ir vyr. klasių moksleivis galėtų šį puikų *FŽ* nusipirkti.

Čia mes vėl duosime kelis labai gražius posakius su žodžiu *Širdis*:

širdį nešioti ant liežuvio – išsipasakoti;

širdis drumstelėjo – kiek susierzino, susijaudino;

širdį išėsti urvais – priskaudinti;

širdis lekia pro kaklą – ima baimė;

širdis paplūdo krauju – pasidarė skaudu;

širdis stovi ant pakaušio – apie didelę išgąstį.

Ar galima šio *FŽ* autoriams ir vyr. redaktoriui ką nors prikišti?

Prisiminkime seną liaudies patarlę: „Jeigu nori šunelį mušti, lazdą visuomet gali rasti". Tai ir mes suradome šiek tiek priekaištėlių.

Santrumpų sąraše (XIII–XVIII) yra minimi tik penki užsienio lietuvių rašytojai: Vytautas Alantas, Vincas Krėvė–Mickevičius, Alė Rūta (Elena Nakaitė–Arbačiauskienė), Antans Vaičiulaitis, Stepas Zobarskas.

Kodėl tik tie penki yra čia paminėti, man neaišku. Juk, tarkim, tuojau po 1990 metų Lietuvoje buvo išleisti keli raštai. Jurgio Jankaus (1906–2002) romanai, ir jie Lietuvoje yra plačiai skaitomi. O kur dar visi kiti užsienio lietuvių rašytojai?

Ir dar vienas menkniekis. Gal aš nesuradau, nepastebėjau, bet pasigendu dviejų posakių, plačiai vartotų mano tėviškėje (Pelikonių k., Jiezno aps. – Alytaus aps. dabar Prienų raj.) apylinkėse:

a. *(gyventi) toli nuo seniūno* – būti atsilikusiam, neapsišvietusiam;

Jeigu jau pradėjau ieškoti (menkų!) priekaištų, tai suradau jų ir daugiau.

FŽ pasigendu pagrindinių žodynų, sąrašų, veikalų sąrašo. Tai būtų buvę labai naudinga.

Toliau: mane stebina, kodėl niekur, nei „Pratarmėje", nei „Įvade" nepaminėta lyg ir „ankstyvesnė" šio žodyno laida, ypač kad anas žodynas irgi buvo redaguotas to paties vyr. redaktoriaus – dr. Jono Paulausko. Štai ano (senesnio, ankstesnio) *FŽ* laida: Jonas Paulauskas, *Sisteminis lietuvių kalbos frazeologijos žodynas*, Kaunas, „Šviesa" *1995*. 416 puslapių. Teisybė, šis *SLKFŽ* nėra abėcėlinis, bet pagal tam tikras reikšmės grupes.

Apskritai *FŽ* yra stambus, puikus, puošnus lietuvių kalbos ir jos turtų bei puošmenų šulinys, aruodas, sandėlis.

Tarp kitko, noriu paminėti, kad dr. Jonas Paulauskas yra vienintelis kalbininkas, dirbęs prie visų 20 *LKŽ* tomų.

Frazeologijos žodynas, Vilnius, Lietuvių Kalbos Institutas, 2001, XVIII + 886 p.

Rengė: Irena Ermanytė, Ona Kažukauskaitė, Gertrūda Naktinienė, Jonas Paulauskas, Zita Šimėnaitė, Angelė Vilutytė.

Kas ką gelbėjo prieš apie 60 metų?

Whoever saves one life... The efforts to save Jews in Lithuania between 1941 and 1944. Sudarytas Dalios Kuodytės ir Rimanto Stankevičiaus. Genocide and Resistance Research Centre of Lithuania. Vilnius, 2003. 232 puslapių; minkštais viršeliais. Kaina nepažymėta.

Iš lietuvių kalbos vertė Laima Junevičienė ir Aldona Matulytė. Laidą anglų kalba redagavo Alexander Fortescue. Meninis apipavidalinimas Alberto Brogos.

Ilgesniame apžvalginiame straipsnyje Rimantas Stankevičius pateikia istorinių faktų. Rašoma, kad, vokiečiams okupavus Lietuvą, 1941 m. vasarą ir rudenį apie 130,000 iš 209,000 žydų buvo nužudyta. Minimas istorikas Alfonsas Eidintas, kurio teigimu vietiniai kolaborantai nužudę bent pusę. Lietuvių skaičius dalyvavusių žudynėse buvęs tarp dviejų ir trijų tūkstančių, o ne keleto šimtų. Prieš tai, dar nepriklausomoje Lietuvoje, 1939 metų gale apie 15,000 Lenkijos žydų, dauguma iš Vilniaus, gavo laikiną prieglobstį.

Cituojamas D. Jasaitis, primenąs, kad Lietuvos vyriausybė dar 1938 metais bent trimis atvejais yra protestavusi dėl Vokietijos pradėto žydų persekiojimo. Netrukus įvyko Molotovo–Ribbentropo susitarimas ir jo pasekmės. 1941 m. birželio 14–15 d. 30,000 Lietuvos gyventojų, jų tarpe nuo 5,000 iki 6,000 žydų, buvo ištremti į Vakarinį Sibirą, Kazakstaną, Altajų ir Karelią.

Nuo tada prabėgo daug laiko. Dabar blaiviau galima žiūrėti į žydų gelbėjimo pastangas. Medžiaga tam buvo pradėta rinkti tuoj po Antrojo pasaulinio karo, 1946 metais. Tai buvo Sofijos Lukauskaitės–Jasaitienės pranešimas, įteiktas VLIKui 1946 m. gegužės 15 d. Ten aprašomi pasiekimai ir sunkumai gelbstint žydus. Pati to raporto autorė buvo gelbėjimo pastangų dalyvė Šiauliuose. Jos įsitikinimu, vien Šiauliuose buvo išgelbėta šimtai, o gal ir tūkstančiai žydų.

1947–1948 metais Vakarų Vokietijoje buvo paskleista anketa, norinti patirti apie žydų gelbėjimo pastangas Lietuvoje. Susilaukta 231 atsakymas. Jie yra laikomi Kent State universitete, Ohio valstijoje. Juose išvardinta per 500 žydus gelbėjusių pavardžių ir per 1,200 išgelbėtojų. Paminėta 1948–1949 metais išspausdintų straipsnių serija, tilpusi *Naujienų* dienraštyje, leistame Chicago mieste. Jų autorius buvo Juozas Šalna. Tarp gelbėtojų pavardžių randame Oną Šimaitę, Bronių Gotautą, Juozą Stakauską, Juozą Rutkauską ir kitus. Paminėta ir 1967 Vilniuje išleista S. Binkienės knyga *Ir be ginklo kariai*.

Bene pagrindinę poziciją šioje knygoje užima Domas Jasaitis, pats asmeniškai daug patyręs ir tuo klausimu pakartotinai rašęs. Primenamos ir kun. Juozo Prunskio, Sofijos Binkienės, Aloyzo Barono bei kitų pastangos rinkti ir skelbti istorinę medžiagą. Plačiai cituojami ir kiti, lietuviams kritiškai nusiteikę, autoriai: Dov Levin, Sarah Ginaitė, Joseph Lichter, ir kiti.

R. Stankevičius pastebi dvi tendencijas Lietuvos žydų naikinimo atveju. Viena daugelio žydų autorių palaikoma, yra, kad tik mažas skaičius gelbėjo žydus. Kita – palaikoma lietuvių autorių, pabrėžia gelbėtojų gausą. Kur teisybė? Kas yra mažai ir kas yra daug, ypač kai gelbėtojas rizikuoja savo ir savo šeimos gyvybę, kitus gelbėdamas? — klausia apžvalgos autorius.

Pirmoje knygos dalyje, užimančioje arti 150 puslapių, randame 21 rašinį ar dokumentą, atestuojantį apie žydų gelbėjimą. Tai daugiausia pačių gelbėtojų pareiškimai bei atsiminimai. Čia randame daugiau ar mažiau žinomus asmenis. Tarp jų: Domas Jasaitis, Juozas Šalna, Vanda Sruogienė, Viktoras Perminas, Bronius Galinis, Marija Žymantienė, Matas Janušauskas ir kiti. Rašoma apie dokumentų perdirbinėjimą, šelpimą maistu, slėpimą, transportavimą, sveikatos priežiūrą ir t.t. Apie daugelį tų ir panašių atvejų daug kas jau yra skaitęs kitur, matęs filmus, girdėjęs atsiminimus.

Kaip tam tikra sensacija, prasikiša Mato Janušausko kai kurie teiginiai. Paminėsime tik porą. Rašoma, kad Vilenčiukas, būdamas Filmų nuomavimo raštinės direktoriumi, turėjęs reikalų su daugeliu asmenų. Jis esą davęs kyšius (grynais) ministrui Skučui ir vyskupui Brizgiui (psl. 157). Už dviejų puslapių sužinome, kad Hirš Glas, buvęs dailidė Kaune, girdėjęs istorijėlę iš rangovo Ilgowski, kuris turėjo statybinių projektų anglų valdomoje Palestinoje. Aprodydamas savo apelsinų plantaciją ten viešinčiam Hirš Glas, Ilgowski ranka parodęs esančią plantaciją, sakydamas: „Aš šitą nupirkau prezidentui Smetonai" (psl. 159). Jis nepaaiškinęs, kieno pinigais buvo nupirkta ir kokio didumo ta plantacija buvo. Janušauskas, pastebėdamas, kad apie tai niekada nebuvo anksčiau girdėjęs, vis tiek teigia visiškai pasitikįs Glas teigimu.

Knygos antroje dalyje, užimančioje 34 puslapius, skaitome devynis išgelbėtųjų pasisakymus. Jų tarpe randame Liucę Pomerančienę, dr. Olgą Horwitz, Seiną Gertnerienę, Tamarą Lazersonaitę, Chaim and P. Finkelstein, Ruveną Levitaną, Samuel Atlas ir kitus.

Pačioje knygos pabaigoje duodami sąrašai žydus gelbėjusių. Tokiais jie buvo oficialiai pripažinti ir pagerbti Lietuvos bei Izraelio. Izraelio sąraše yra 497 pavardės. Lietuvos prezidento pažymėjimus gavo 455 asmenys. Trumpai akį užmetus į abu sąrašus, stebėtina, kad visa eilė atvejų pavardės nesikartoja. Taip pat minimas Gaon žydų muziejus Vilniuje. Ten sudarytame sąraše yra išvardinta per 3,000 asmenų, gelbėjusių žydus.

Reikia tikėtis, kad ši knyga įneš daugiau šviesos ir sumažins trintį ir po to atsirandantį karštį šiais klausimais besidominančiųjų tarpe.

Romualdas Kriaučiūnas